

TUNCER BAĞIŞKAN'IN KIBRIS'TA OSMANLI-TÜRK ESERLERİ İSİMLİ ESERİ ÜZERİNE

İsmail GÜLEÇ*

Makale Geliş: 07.08.2017

Makale Kabul: 09.09.2017

Özet: Tuncer Bağışkan; Kıbrıs tarihi, kültürü ve mimarisi üzerine yaptığı yayınlarla bilinen Kıbrıslı bir araştırmacıdır. Arkeolog ve Sanat Tarihçisi olan Bağışkan, Kıbrıs'ta Türkler tarafından inşa edilen mimari eserleri tanıtan hacimli bir eser yayınlamıştır. Kıbrıs üzerine çalışan araştırmacıların sıkça kullandıkları bu eserde kimi hatalar ve eksiklikler bulunmaktadır. Bu makalede kitapta görülen eksiklik ve yanlışlıklar bir bölüm üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece ikinci baskıda düzeltilmesine imkan sağlanacağı gibi eseri kullanan araştırmacıların dikkatleri çekilerek benzer hataların tekrarlanmaması sağlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Tuncer Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*, bilimsel araştırma yöntemleri.

Abstract: Tuncer Bağışkan is a Cypriot researcher well known for publications on the history, culture and architecture of Cyprus. As an archaeologist and an art historian, Bağışkan published a voluminous work introducing architectural works built by Turks in Cyprus. There are some mistakes and shortcomings in this work which are frequently used by researchers working on Cyprus. In this article, the deficiencies and mistakes in the book will be tried to be shown through a chapter. Thus, this will allow the mistakes to be corrected in the second edition, so that researchers using the works can not repeat similar mistakes.

Keywords: Tuncer Bağışkan, Ottoman-Turkish Works in Cyprus, research methods.

Giriş

Tuncer Bağışkan; Kıbrıs tarihi, kültürü ve mimarisi üzerine yaptığı yayınlarla bilinen Kıbrıslı bir araştırmacıdır. Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü mezunu olan Bağışkan, Kıbrıs'ta Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ismail.gulec@medeniyet.edu.tr.

Müdürlüğü'nde uzun yıllar uzman olarak çalışmış, görevi esnasında da Kıbrıs'ı gezerek yörenin tarihî ve kültürel mekanları ile ilgili olarak muhtelif dergilerde yazılar yazmış ve halen de yazmaya devam etmektedir.

Tuncer Bağışkan'ın en önemli eseri Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği tarafından 2005 yılında Lefkoşa'da yayınlanan *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*'dir. Kıbrıs tarihi ve kültürü ile ilgili çalışma yapıp bu kitabı görmeyen ve kullanmayan araştırmacı yoktur desek abartmış sayılmayız. Biz de çalışmalarımızda bu eserden yararlanmış idik. Eserden yararlanırken basit bir okuma ile fark ettiğimiz kimi yanlışları, hatasız çalışma olmaz düşüncesiyle hoşgörmüşken Hala Sultan ile ilgili iki eser üzerinde çalışırken yoğun bir şekilde okuma ve inceleme fırsatı bulunca yapılan hataların hoşgörü sınırlarının çok ötesinde olduğunu görme fırsatı buldum. Hele bizim de güvenerek aldığımız ve *Destebend-i Reyhân* isimli eseri neşrederken başvurduğumuz bir bilgiye biraz daha dikkatli bakınca, söz konusu araştırmanın en azından ilgili bölümünün bazı tutarsızlıklar taşıdığını görmemiz ve kitabın hem üslup hem de kaynakların kullanımı itibarıyla ciddi problemler taşıdığını fark etmemiz fazla vakit almadı. Ayrıca buradaki bilgilerin kimi ciddi ilim adamlarının eserlerinde doğru bilgi imiş gibi kullanıldığını da görünce konuya dikkat çekmek benim için bir görev halini almaya başladı.

Ayrıca Tuncer Bağışkan'ın kitabının ikinci baskısını hazırladığını da duymuştum. Böyle olunca hem yeni baskıda daha dikkatli olması için hem de bu eserden yararlanacakları uyarmak için bir makale yazma konusunda kendimi sorumlu hissettim ve bu satırları kaleme aldım.

Kitabın kanaatimizce önemli iki yönü var ve bu iki özelliği de çalışmaya göz atılmasını gerekli kılıyor. İlki bugün bir kısmı kaybolmuş veya kaybolmaya yüz tutan Osmanlılardan kalan tarihî eserlerin ve mekanların listesini içermesidir. İkinci önemli özelliği ise yerel halk arasında yaygın söylenceleri bizzat dinleyerek kaydetmiş olmasıdır. Buna rağmen Bağışkan'ın naklettiği her türlü bilgi eleştiri süzgecinden geçirilmeden kullanılmamalı, gösterdiği kaynaklara mutlaka bakılmalıdır. Bizi böyle bir uyarıda bulunmaya sevkeden nedenleri sıralamaya çalışacağım. Değerlendirme, "az çoğa delalet eder" mucebince sadece Hala Sultan ile ilgili yazılan bilgiler üzerinden yapılacaktır.

Kitapta görülen eksiklikleri iki ana başlık altında inceleyelim.

I. Üslup ile İlgili Sorunlar

Tuncer Bağışkan'ın eserini okurken ciddi bir üslup sorunu ile karşı karşıya kalıyoruz. Bunun kanaatimizce iki temel nedeni vardır. İlki ken-

disinin Müslümanlara ve Türklere karşı mesafeli tutum takınması ve bu kültüre aşına olmamasıdır. İkincisi ise ağırlıklı olarak İngilizce yayınları kullanmasından dolayı terimleri bu eserlerden alması ve tercüme esnasında da tercih edilen kelimelerin ilgili kelimeyi karşılamamasıdır. Söylediklerimizi örneklerle açıklamaya çalışalım.

1. İslamî Literatüre Dair Terimlerin Bilinmemesi ve Yanlış Kullanılması

Tuncer Bağışkan'ın eserine genel olarak baktığımızda onun İslam ve değerleri ile hiçbir ilgisi olmadığı, Müslüman ve Türk olmayan biriymiş gibi eseri kaleme aldığı görülür. Hadis rivayet etme geleneğini yakından bilenler hadisçilerin bu konuda ne kadar hassas olduklarını, bir hadisi rivayet ederken kılı kırk yardıklarını ve bu çalışmaların bugün modern araştırma yöntemlerinden farksız olduğunu, bilimsel araştırma metodlarının temelini oluşturduğunu bilirler. M. Fuat Sezgin'in *Buhari'nin Kaynakları* (Otto Yayınevi 2016) isimli eserine göz atıldığında ravilerin bu konuda ne kadar hassas oldukları ve en ufak bir şüpheyi bile değerlendirdiklerini görülür. Bu kadar titiz davranılan ve dikkat edilen bir konuda Bağışkan sunları söyleyebilmektedir:

“Hala Sultan'ın adına, kişiliğine, ölümüne, mezarına ve türbesine ilişkin bilgilerin tamamı söylentilerle rivayetlere dayanmaktadır.” (s. 36)

“... söylencelerin yayıldığı kaydedilmektedir.” (s. 36)

“Hala Sultan'ın kişiliğine dair bir başka söylence de” (s. 36)

“Bazı Arap yazarların ortaya koyduğu veya dolaylı yoldan destekledikleri bir başka söylenti ise” (s. 37)

“Rivayete göre Hz. Muhammet'in süt halası Şefia (Ümmü Haram binti Milhan) Muhammet ile konuşurken Kıbrıs'ta şehit olacağını öğrenmiş...” (s. 37)

Eserde sürekli olarak kullanılan söylenti ve söylence ifadeleri, olayın tarihselliğini önemsizleştiren ifadelerdir. Söylenti sözlüklerde *“Pek çok kimse tarafından söylenen, ağızdan ağıza dolaşan, doğruluğu şüpheli, kesinlik kazanmamış haber, rivayet”* şeklinde tanımlanmaktadır. Söylence ise efsanenin karşılığı olarak kullanılan bir söz olup *“Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, asılsız, hayal mahsülû hikâye, söylence, masal, efsâne”* şeklinde tarif edilmektedir. Bir edebiyat terimi olarak ise *“Halkın hayal gücünden doğan ve dilden dile söylenirken bu hayal gücüyle şekil değiştirerek olağanüstü nitelikler kazanan hikâye”* (Güleç 2014) şeklinde tarif edilmektedir.

Burada kullanılan rivayet kelimesi de hadisçilerin kullandığı anlamda değil, meddâh ve kıssahanlar tarafından anlatılan içerik olarak, yani hikaye ve efsane anlamında kullanılmıştır. Hadis terimi olarak rivayet ise “hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek” (Efendioğlu 2008) anlamındadır ve meddâhların kullandığı rivayet ile tamamen farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Bilindiği gibi Ümmü Harâm’a ait bilgiler, temelde hadis merkezli metinler içerisinde, başta sahabiler olmak üzere hadis rivayeleri ile yaygınlaşmıştır. Ümmü Harâm’dan bahseden hadis, Müslümanlar tarafından en muteber kabul edilen hadis kitaplarından *Buhârî* (İsti’zân, 41) ve *Müslim*’de (İmâret, 160) yer almaktadır. Bu metinlerse nakil ve rivayet esasına dayanmakta olup İslam tarihi boyunca bilgi aktarımı ve bilginin sıhhati hususlarında en üst kriterleri esas alan ilmî eserler olarak genel kabul görmüştür. Bu eserlerde “rivayet” kelimesi son derece teknik bir terim olarak kullanılır, ancak araştırmacı bu kelimenin anlam kayması sonucu günümüzde “kulaktan dolma bilgi, dedikodu” seviyesine düşen karşılığını esas alarak Ümmü Harâm hakkındaki bilgileri söylentilere dayanan bilgiler şeklinde ifade etmekte, bu da onun konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Ümmü Harâm’dan bahseden hadis rivayetleri söylence veya efsane değildir. Bu literatürün nasıl titiz çalışmaların mahsülü olduğunu, hadis usûlü okumadan, senet ve rical tenkidi hakkında bilgi sahibi olmadan idrak etmenin mümkün olamayacağı açıktır.¹

Bağışkan, teknik bir terim olan rivayeti söylence olarak değerlendirmekte, sahih bir hadisi, kime ait olduğu bilinmeyen bir şehida için bir yaşlıdan dinlediği söylenceyi naklede gibi aktarmaktadır. Yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla bu ikisi arasında hiçbir fark söz konusu değildir.

Bir diğer sorunlu alan ise üslûptur. Kanaatimce metinde saygısızca kullanılan ifadelerin nedeni eserin müellifinin İslam kültür ve tarihi konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasının yanı sıra yabancı kaynakları kullanması ve bilgileri tercüme etmesi olduğunu söylemiştik.

Medine’de Yardım Edenler mi, Ensar mı?

Tuncer Bağışkan eserinde şöyle bir ifade kullanıyor:

“Bir başka söylence de ... peygamberin Mekke’den Medine’ye gelmesine yardım edenler arasında bulunduğu doğrultusundadır.” (s. 36)

Yazar bu cümlede literatürü ve tarihi bilmemesi ve iyi araştırmamasından dolayı iki büyük hata yapıyor. Birincisi şu ki; Enes b. Mâlik, Hz.

1 Ne yazık ki bu hatalı bakış açısı, ilgili metinden diğer araştırmacılara da sirayet etmiş ve birçok araştırmacının da aynı hataya düşmesine neden olmuştur.

Peygamber Medine'ye geldiğinde henüz çocuk yaşta idi ve hicret esnasında kendisine yardım etmesi söz konusu değildi. Muhtemelen İngilizce bir kaynaktan yararlanarak aktardığı bu bilginin doğrusu ise şöyledir: Ümmü Harâm'ın da yeğeni olan ve Peygamberimizden en çok hadis rivayet eden bu sahabenin tam adı Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12) idi. İsminden de anlaşılacağı üzere Ensar'dan idi. Ensar ise bir terim olup sadece Hz. Peygamber'e değil, Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlara yani muhacirlere yardım eden tüm Medinelilere verilen isimdir. Söylence meselesinde daha önce de değinildiği için bunun üzerinde tekrar durmayacağım.

Muhaddis mi, Hadis Toplayıcı mı?

"Hadis aktarıcısı Enes b. Malik'in..." (s. 36)

"Hadis toplayıcısı olan Buhari..." (s. 37)

Bağışkan'ın hadis literatürünü bilmemesinden ve sadece tercüme ettiği yabancı eserlerden yararlanmasından kaynaklanan hatalarından biri de terim olduğunu bilmediği kimi kelimeleri sözlük anlamlarıyla yazıya geçirmesi hususudur. Böyle kullanıldığında mesele bambaşka bir yöne doğru kaymakta ve okur yanlış yönlendirilmektedir. "Hadis aktarıcısı" olarak söz konusu çalışmada geçen şey "ravilik"tir. Yazılan konu ile ilgili hadise ve haberlerin kaynağı olan raviler ise Hz. Peygamber'den duyup öğrendiklerini başkalarına öğretene ve aktaran kişilerdir. (Efendiğolu 2007: 472) Sözü edilen hadisin ravisi olan Enes b. Mâlik de aynı şekilde Hz. Peygamber'in uzunca bir süre yanında bulunmuş ve kendisinden en çok sayıda hadis rivayet eden kişilerden, yani "müksirün"dan biri olma mertebesine erişmiştir.

Peygamberin Kehaneti (!)

Bağışkan'ın yanlış yerde ve anlamda kullandığı bir diğer kelime ise kehanettir. Bu kelime genellikle müsteşriklerin Hz. Peygamber'i yermek ve eleştirmek için kaleme aldıkları eserlerde kullanılmaktadır. İslam'ın ilk yıllarında da müşrikler Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkar etmek için bu kelimeyi telaffuz ediyorlar ve onu kahinlikle itham ediyorlardı.

Bu kelimenin söz konusu çalışmada Ümmü Harâm hadisinden bahsedilirken kullanıldığını görmemiz ilginçtir. "Peygamberin kendisine bildirdiği kehanet" olarak kitapta geçen bu ifadeyi ima etmek bile ciddi anlamda problemlidir. Bu ifadeler sadece Hz. Peygamber için değil, diğer peygamberler için de kullanılamaz ve kullanılmamalıdır.

Bilindiği gibi söz konusu Ümmü Harâm hadisinde gayba dair mucizevi bir bilgilendirme söz konusudur ve bu da Hz. Peygamber'in peygamber

oluşunun delili olarak referans gösterilen noktalardan yalnızca ve yalnızca bir tanesidir. Meşhur İslam tarihçisi İbn KesİR, bu hadisin üç noktada peygamberliğe işaret ettiğini söyler. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, "Kasİde-i Nüniyye" isimli şiirinin 49. beytinde bu hadis-i şerife, mucizevİ bir haber olması bakımından göndermede bulunur (Yazıcıoğlu 1983). Hz. Peygamber'in buna benzer pek çok hadisi vardır.

Müslümanların en muteber bildiği hadis kaynaklarında yer alan ve İslam bilginlerinin atıfta bulunduğu bu mucizeden Bağışkan'ın "Peygamberin kendisine bildirdiği *kehanel*" (s. 40) olarak bahsetmesi, onun İslam tarihine ve hadis literatürüne karşı bilgisi olmadığını gösteren bir başka örnektir. Daha da üzücü olanı ise bunu bir yabancı imiş gibi yazıyor olmasıdır.

2. Müslüman yerine ısrarla Arap denmesi

"Bazı Arap yazarların ortaya koyduğu veya dolaylı yoldan destekledikleri bir başka söylenti ise..." (s. 37)

Bağışkan'ın problemlili yaklaşımlarından bir diğeri de İslam tarihini Arap tarihi olarak değerlendirmesi ve İslam'ı Araplara has bir din olarak algıladığını göstererek kültürel birikimle arasına bir mesafe koymasısıdır. Onun bu sorunlu yaklaşımı Arapça yazılan her eserin müellifini Arap olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Oysa eserleri zikredilen müelliflerin hepsi Arap değildir, mesela eserine gönderme yapılan Belâzürİ hakkında yapılan araştırmalar onun Arap asıllı bir aileden gelmediğini göstermektedir (Fayda 1992). Bir başka müellif olan Herevİ ise Heratlı bir babanın Musul'da doğan oğludur (İzgi 1998). Bağışkan'ın Arap olmayan müelliflerin hepsini sırf Arapça yazdıkları için Arap olarak değerlendirmesi hatalı görünmektedir.

3. Birbiriyle çelişen ifadelerin kullanılması

"1650 yılına gelinceye kadar hiçbir Arap ve Osmanlı kaynağında Hala Sultan'ın mezarının yeri belirtilmemiştir. İlk belirten ise 1683 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden Cornelis van Bruyn ile 1760-1767 yılları arasında ziyaret eden Giovanni Mariti olmuştur." (s. 39)

Bağışkan'ın 1650 yılına kadar konu ile ilgili herhangi bir bilginin olmadığını söylemesi, ardındansa ilk bahsedilme tarihini 1683 olarak kaydetmesi okuru şaşırtmaktadır. Burada iki hata söz konusu olup ilki tarihlerle ilgilidir. İkincisi ise Osmanlı-Arap kaynağı dendikten sonra yabancı kaynaklardan bahsedilmesidir. Oysa 1650 yılına kadar belirtilmemiştir dediğine göre 1650 tarihli bir kaynak göstermesi beklenirdi. İkinciye gelecek olursak kullanılan ifade yerine "Yabancı kaynaklarda en eski tarihli

bilgi..." veya "İlk belirten..." gibi bir ara cümlecikğin konulması ve böylece bir başka konuya geçildiğinin netleştirilmesi icap ederdi.

II. Bilgi Yanlışları ve Kaynakça Kullanımı ile İlgili Sorunlar

Bağışkan'ın eserinde karşılaşılan durumlardan biri de hatalı bilgilerin verilmesi ve kaynaklardan eksik ya da yanlış aktarılmasıdır.

1. Bilgi Yanlışları

"...Bu nedenle İslâm âlemi için kutsal sayılan Kabe ile Mekke'deki Hz. Muhammed'in mezarından sonra üçüncü sırada yer alan önemli bir ziyaret yeri özelliği taşımaktadır." (s. 36)

Bağışkan'ın bu ifadelerinde iki büyük yanlış vardır. İlki Hz. Peygamber'in mezarının Mekke'de bulunduğu yargısıdır. Bu hatanın ne kadar büyük olduğunu anlatmaya çalışmaktan aciz olduğum için kısa geçeceğim.

Bağışkan'ın ikinci fahiş hatası ise Hala Sultan'ın kabrinin Müslümanlar arasında üçüncü sıradaki önemli mekan olduğunu iddia etmesidir. Herkesin malumu olduğu üzere Müslümanlar için en kutsal olarak bilinen üç merkezden üçüncüsü Mekke ve Medine'nin ardından gelen Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dır. Medine ve Mescid-i Aksâ'dan habersiz olan müellifin, bugün Kıbrıslıların bile çok iyi bilmedikleri Hala Sultan'ın kabrinin Müslümanlar arasında en önemli mekan olduğunu söylemesi, onun İslam tarih ve coğrafyasına karşı ne kadar bigane olduğunu gösteren yerinde bir örnektir.

"1650 yılına gelinceye kadar hiçbir Arap ve Osmanlı kaynağında Hala Sultan'ın mezarının yeri belirtilmemiştir. İlk belirten ise 1683 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden Cornelis van Bruyn ile 1760-1767 yılları arasında ziyaret eden Giovanni Mariti olmuştur. Böylece bu tarihten sonra mezarın yeri Arap kaynaklarında da belirtilmeye başlarken, bu mezarın halk arasında 'ihtiyar kadının mezarı' adıyla bilindiği ve hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edildiği bilgileri de verilmiştir." (s. 36-37)

Bu satırlar da maalesef hatalarla doludur. Öncelikle mezarın yerini *ilk* belirten *iki* kişi üzerinde durulması ve bunlar arasında 100 yıllık bir farkın olması yazarın kendi yazdıklarını bile okumadığını gösteren ilginç bir örnektir. Oysa doğrusu, eski tarihli olan kaynağı, ilk bahseden kişi olarak takdim etmesi şeklinde olmalıydı.

Üstelik bahsedilen mezardan, Bağışkan'ın ifade ettiği gibi ilk olarak 1683 yılında bir yabancı seyyahın eserinde değil, Cafer Paşa'ya ait 1607 tarihli bir vakfiyede söz edilmektedir (bkz. Korkmazer 2017: 276). Üstelik

vakfiyesi olan ve türbedâr atanan bir mekan hakkında ilk bilgiyi yabancı seyyahların verdiğini söylemek de akıl almaz bir çıkarım olmalıdır. Nitekim aslı bilgi kaynağı inşa eden, kuran, yapan, eden kişilere ait *belge* ve *evrak* iken gezen, gören kişinin *notları* ise arızî ve ikincil bilgi kaynağıdır. Bir vakfiye dururken bir seyyahın o mekanı ilk defa bildirdiğini nakletmek ise beyhudedir. Dolayısıyla bu bakış da son derece mantıksız görünmektedir.

İlk bilgiyi aktaran kişi konusuna gelince, esasında bu konuda Bağışkan'ı eleştirmek haksızlık olur. Araştırmalarda yeni bir belge çıktığında bilinen bir tarih veya isim pekala değişebilir ve bundan dolayı da araştırmacılar suçlanamaz. Bunu bilen araştırmacılar ise ihtiyatlı bir dil kullanıp kesin konuşmama yolunu tercih ederler. Bağışkan'ın yanlış bulduğumuz davranışı bilgileri mutlak ve kesinmiş gibi yazması, ihtiyat payı bırakmamasıdır.

Şimdi de Arap kaynaklarının, ismi geçen gezginlerden hareketle ilgili bilgileri vermeleri meselesine gelelim. “*İhtiyar kadının mezarı*” ya da “*salih kadının kabri*” şeklinde geçen bu ifade ilk İslam tarihi müelliflerinden, vefat tarihi 892 olan Belâzürî’de (1987) yer alır. Bundan sonra da pek çok kaynakta geçen bu bilgi, söz konusu araştırmada sanki Avrupalı seyyahların keşfettiği efsanevî bir malumat gibi sunulmuştur. Üstelik bu seyyahlardan sonra Arap kaynaklarında da zikredildiğine yönelik cümlelerin sonunda Osman Turan’a yapılan atıfla da Karaçelebizade’ye işaret edildiği görülür. Osman Turan’ın dipnotta gösterilen makalesine baktığımızda ise Bağışkan’ın bilgileri çarpıtarak naklettiğini görüyoruz. Nitekim Turan’ın söz konusu makalesinde “*Avrupalı seyyahların Ümmü Harâm hakkındaki kayıtları da 1683’te Le Bruyn ile başlar*” denilmekte ve bu bilgi için de Hasluck’a referans verilmektedir. Bağışkan ise tarih, coğrafya ve millet sınırlarını koymaksızın bu bilgileri ilk verenlerin adı geçen iki Avrupalı olduğunu nakletmiştir. Bir başka Avrupalı araştırmacı Sinclair ise 1661 yılında resmî görevi olan bir türbedârın burada bulunduğunu ifade eder (Sinclair 2012: 428). Bu bilgiler Bağışkan’ın bu konuda derinlemesine literatür çalışması yapmadığını, buldukları ile yetindiğini göstermektedir. Üstelik dilini ve anlamını bilmediği metinleri de hiç okumadan kaynak olarak göstermesi, çalışmasını güvenilmez kılan unsurlardan bir diğeridir.

Yazdıklarından anlaşıldığı üzere, seyyahlardan görerek bu bilgileri aktardığı iddia edilen Karaçelebizade Abdulaziz Efendi’nin vefat tarihi 1658’dir. Le Bruyn’un ziyaretinden önce vefat eden Karaçelebizade, mezarın Tuzla’da olduğunu ifade etmiştir. Üstelik 1634 ile 1636 yılları arasındaki Kıbrıs sürgünü de söz konusu seyyahlardan daha önce adada bulun-

duğunu göstermektedir. Bu bilgilerse söz konusu araştırmada tamamen iskanmış görünmektedir.²

Kıbrıs'ın Biricik Dervîşi Şeyh Mustafa Efendi (!)

Bağışkan bu bölümde neredeyse tüm bilgileri birbirine karıştırmış. Adayı gezen G. Mariti'den naklettiği bilgide, Hala Sultan'ın mezarının bir dervîş tarafından ortaya çıkardığı bilgisi yer almaktadır. Asıl sıkıntı buradan sonra başlamaktadır. Bağışkan mezarı ortaya çıkararak bu dervîşin olsa olsa Şeyh Mustafa olduğu kanaatine ulaşmış, üstelik bunu da kesin bir dille iddia etmiştir (s. 39). Bu bilgiyi verdikten sonra *Destebend-i Reyhân der Terceme-i Ümmü Harâm binti Milhân* adında bir eser yazdığını söyleyerek hatalı tespitlerine devam etmiştir. Halbuki iki bölüm olduğu söylenen eser, aynı konuda farklı iki müellif tarafından hazırlanıp bir araya getirilen iki ayrı eserdir. İlkinin müellifi Hilmi Efendi olup eserinin adı *Destebend-i Reyhân*'dır. İkincisinin müellifi ise Şeyh Mustafa olup, onun eserinin adı ise *Nihâyetü'l-İ'tisâm*'dir.³ Bağışkan mevcut bilgisiyle bu iki eseri okuyup anlayacak durumda da değildir. Muhtemelen bir başka yerden aldığı bilgileri tekrar etmiş olmalıdır

Mezarı bulduğu söylenen kişinin Şeyh Mustafa olduğu iddiası ve Şeyh Mustafa'nın yazdığı eserin *Destebend-i Reyhân* olması yanlış bilgilerdir. Burada bütün bilgiler birbirine karıştırılmış, ince bir işçilik bekleyen tarihi bir metin ve hadise tamamen içinden çıkılmaz bir hale getirilmiştir. Kimin ne yazdığı, ne dediği, hangi yüzyılda yaşadığı anlaşılmamaktadır. Mariti mezarın bir dervîş tarafından ortaya çıkarılmasının 18. yüzyılın başında olduğunu ifade eder. Bağışkan'ın iddialarının bir an için doğru olduğunu düşünürsek Şeyh Mustafa'nın yüzyılın başında mezarı bulduğu, ardından yüzyıl sonunda da (1795 yılında) bir biyografi kaleme almak için İstanbul'a gittiği sonucuna ulaşırız ki bunun imkansız olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur.

2. Literatür Bilgisindeki Eksiklik ve Kaynakların Kullanılmayışı

Bağışkan yararlandığı kaynakların mahiyetini bilmemekte, bulabildiği bir kaynağı en eski olarak kabul etmekte, daha eski bir kaynak olabileceğini düşünmemektedir. Bu konulardaki bilgisizliğinden dolayı da iddialı sözler söylebilmektedir. Hala Sultan'dan bahseden ilk kaynağın dokuzuncu yüzyıla ait olduğunu söylemesi buna örnek olarak gösterilebilir.

2 Bizim açımızdan kötü olan durum ise mezkûr çalışmaya güvenerek bu denli derinlemesine bakmadığımız için, yayınladığımız *Bir Demet Reyhân* isimli neşirde de Bağışkan'dan aldığımız bilgilerle aynı hatayı nakletmemizdir.

3 Bu eser halihazırda Ömer Said Güler tarafından yayına hazırlanmakta olup yakın bir gelecekte neşredilecektir.

“...öldüğü iddia edilen tarihten 200 yıl sonra (IX. Yüzyılda) ondan ilk söz eden Arap kaynağı İbn Kayyat’ın kaleme aldığı *Kitap al-Amwal*’dır.” (s. 36)

Bağışkan’ın metninin sadece burada değil, kitabın sahabe mezarlarından bahsedilen diğer bölümlerinde de hadis metinlerine hadis usûlünü bilmeyen bir nazarla yaklaştığı, sadece kronolojiyi esas aldığı görülür. Halbuki hadis usûlünü bir kenara bırakıp sadece kronolojiyi esas alsak bile bu bilginin hatalı olduğu çok bariz bir şekilde görülmektedir. Nitekim meşhur Ümmü Harâm hadisinin geçtiği kitaplardan biri olan *Muvat-tâ* isimli eserin müdevvini olan İmâm Mâlik’in vefat tarihi 795’tir. Bu da Ümmü Haram’dan, daha erken tarihlerde bahsedildiğini göstermektedir.

Kıbrıs üzerine yapılan ilk fetih hareketinin tarihi gibi çok önemli bir konuda kesin bir bilgi olmadığını söylerken (s. 35) başvurduğu kaynağın bir sempozyumda uzmanlık alanı Kıbrıs ve İslam tarihi olmayan biri tarafından sunulan bildiriye dayanması ise onun kaynak seçimindeki eksikliğini göstermektedir.

3. Birinci Derece Kaynaklar Yerine İkinci, Üçüncü Dereceden Kaynakların Tercih Edilmesi ve Güvenilir Olmayan Kaynakları Kullanılması

Bağışkan’ın araştırmasında herhangi bir kaynak hiyerarşisi oluşturmaksızın ve bilgilerin nerede geçtiği dikkate alınmaksızın tenkit süzgecinde geçirilmeden kullanıldığına bir önceki paragrafın son cümlesinde de görüldüğü gibi sıkça şahit oluyoruz. Araştırmada Ümmü Harâm’ın Kıbrıs’ta değil Beyrut’ta öldüğünü nakleden iki kaynak zikredilmiştir. Bunlardan biri Salih bin Yahya’ya aittir. Ancak eserin, araştırmacı tarafından kullanılan neşrinin haricinde, 1927 yılında yapılan bir diğer neşrinde, eseri yayınlayan P. L. Cheikho’nun bu bilgiyi notlandırma bölümünde tasahih ederek düzelttiği görülmektedir.⁴ Kaynakların ikincisi ise Şii bir tarihçi olan İbn A’sem el-Kûfî’nin *Kitâbu’l-Fütûh*’u olup bu çalışmanın ise isnad usûlüne riayet etmediği gibi birçok ravi ve sahabe adı uydurduğu ifade edilmiştir (Fayda: 1999). Bu da kaynakların değerlendirilmeden araştırma malzemesi olarak kullanıldığını göstermektedir.

“...zamanla akraba olduklarına dair söylencelerin yayıldığı kaydedilmektedir.” (s. 36)

Hz. Peygamber’le Ümmü Haram’ın akraba olduklarına dair verdiği bu bilgiyi aldığı kaynak Kevork Keshishian’ın *Romantic Cyprus* isimli eseridir. Meşhur hadisi aldığı kaynak da bir sanat tarihçisi olan Emel Esin’in makalesidir. Ve bu durum sadece bu iki örnek ile de sınırlı değildir. Ümmü

4 Bu bilgiyi benimle paylaşan meslektaşım Ömer Said Güler’e teşekkür ederim.

Haram'ın Hz. Peygamber'le akraba olup olmadığını öğrenmek için bakılacak yüz kitap ismi sıralansa bu kitap, o listeye giremez. Hadis rivayetlerine söylene demesiyle ilgili yukarıda izahatta bulunulduğu için o konuya yine değinme gereği duymuyorum.

Kendisinin Arap harfli Türkçe metinleri okumasını bilmediği için başkalarına yaptırdığı okuma ve nesre çeviri yanlışlarını örnek olarak veremeyeceğim. Okuması ve nesre çevirisini bilen bir diğer kişiye kontrol ettirmemesi eleştirilebilir. Ayrıca Osmanlıca, Osmanlı kültürü, İslam ve İslam kültürü konularında en temel ve basit bilgileri bile bilmediği halde böyle bir eser yazmaya cüret etmesinin nedenini erbabı hemen anlayacaktır.

Sonuç Yerine

Şu ana kadar yazılanları anahatlarıyla özetlemeye çalışalım.

Tuncer Başışkan'ın *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri* isimli eseri, alanında yapılmış en kapsamlı ve en çok başvurulmuş eser olmasına karşın yeterince ciddi ve titiz bir çalışmanın ürünü değildir ve kullananları yanıltan bilgi yanlışları ile doludur. Kitabın eksik ve hatalı yönlerini sadece Hala Sultan ile ilgili yazdıklarından yola çıkarak şöyle sıralayabilirim:

- Arapça bilmediği halde bu kadar Arapça kaynak kullanması,
- Hangi bilgi için hangi kaynağa bakması gerektiğini bilmemesi,
- Okumadan ve anlamadan kimi kaynakları dipnotta göstermesi,
- İslam dünyasında kitap yazma geleneği konusunda bilgi sahibi olmaması,
- İslam ve Osmanlı kültür ve tarihine bir yabancından daha çok yabancı olması,
- İslam ile ilgili en temel bilgileri bilmediği halde uzmanlık isteyen konularda hüküm vermesi,
- Osmanlıca bilmediği halde Osmanlı eserleri üzerine hükümlerde bulunması,
- Özellikle sahabe kabirleri ile Rum azizlerinin kabirleri arasında ilgi kurarak zımnem oraların Rumlar için kutsal yerler olduğunu ve sonra Türklerin de kabul ederek ziyaret ettiklerini satır aralarında söylemesi,
- Kaynakları yanlış kullanması ve birinci derecede kaynaklar varken konu ile doğrudan ilgili olmayan kaynakları kullanması,
- Şiir okumalarında ve nesre çevirilerinde hatalar olması.

Bu maddeler ışığında söz konusu çalışma dikkatlice okunmalı ve verilen bilgiler mutlaka bir eleştiri süzgecinden geçirilmeli veya bir başka kaynakla teyit edilmelidir.

Bunca olumsuz tarafına rağmen böyle bir kitabın yayınlanmış olması Kıbrıs'ta var olan Türk kültür ve tarihine ait mekanları ve buldukları vaziyeti resimlemesi ve haklarında detaylı bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ayrıca tanıtılan eserlerin çevresinde o eserle ilgili *sonraki dönemlerde* halk arasında yayılan söylenceleri de nakletmesi, özellikle Kıbrıs halk inancı incelemeleri açısından kıymetli sayılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Başışkan, Tuncer (2005). *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri*. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği.
- Belazüri, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir (1987) *Fütuhu'l-büldan: (Ülkelerin Fetihleri)*. trc. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Efendioğlu, Mehmet (2008). "Rivayet" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C-XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, s. 135-137.
- Efendioğlu, Mehmet (2007). "Ravi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C-XXXIV, İstanbul: TDV Yayınları, s. 472-474.
- Fayda, Mustafa (1992). "Belâzüri" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C-V, İstanbul: TDV Yayınları, s. 392-393.
- Fayda, Mustafa (1999). "İbn A'sem el-Küfi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C-XIX, İstanbul: TDV Yayınları, s. 325-326.
- Güleç, İsmail (2014). *Anonim Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Güleç, İsmail-Ömer S. Güler. *Bir Demet Reyhan Milhân Kızı Ümmü Harâm'ın Hâl Tercümesi Deste-bend-i Reyhân der Terceme-i Ümmü Harâm binti Milhân*. KISBÜ: İstanbul, 2017.
- İzgi, Cevat (1198). 1998, "Herevî, Ali b. Ebü Bekir" *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII, İstanbul: TDV Yayınları, s. 221-222.
- Kormazer, Sıddık (2017). "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri". *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*. ed. Mahfuz Söylemez. Lefkoşa: Yakındoğu Üniversitesi Yayınları, s. 257-278.
- Ayverdi, İlhan. (2005) *Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük = Kubbealtı lughatı*. red. etimoloji Ahmet Topaloğlu; yay. haz. Kerim Can Bayar. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Sezgin, M. Fuat (2016). *Buhari'nin Kaynakları*. İstanbul: Motto Yayınları.
- Sinclair, Tom (2102). "The Müslim Monuments of Larnaca", *Histories of Ottoman Larnaca*, ed. Evangelia Balta vd., The Isis Press, İstanbul.
- Yazıcıoğlu, M. Said. (1983) "Hızır Bey ve Kaside-i Nüniyesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, s. 549-588.